

PAPER DETAILS

TITLE: Ekoelestirel Perspektiften Edebiyat Alaninda Hayvan alısmalari

AUTHORS: Kübra KURU

PAGES: 43-54

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2434105>

bitig

**MSKÜ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

bitig

**MSKU Journal of Faculty
of Letters and Humanities**

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Kübra KURU

Adres: Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Türk Dili ve
Edebiyatı Anabilim Dalı

e-posta:

kubra.kuru.1256@gmail.com

0000-0001-6589-9545

Gönderim Tarihi / Received

18.05.2022

Kabul Tarihi / Accepted

10.06.2022

Atıf / Citation

Kuru, Kübra (2022), "Ekoeleştirel
Perspektiften Edebiyat Alanında
Hayvan Çalışmaları", *bitig Edebiyat
Fakültesi Dergisi*,
C. 2, S. 3, s. 43-54.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Research Article

Ekoeleştirel Perspektiften Edebiyat Alanında Hayvan Çalışmaları

Animal Studies in the Field of Literature from an Ecocritical Perspective

Öz

Ekoeleştiri edebiyat alanında son dönemlerde oldukça etkili olmaya başlamıştır. İnsanların çevreye karşı olumlu ya da olumsuz etkilerini ortaya çıkarmayı amaçlayan kuram, edebiyat alanı içerisinde kendisine geniş bir yer bulmuştur. Farklı birçok alanla da bağlantı içerisinde olan ekoeleştiri kuramı, insan ve çevre ilişkisini inceleyerek çevre sorunları hakkında bireylerde bilinç oluşturmaya hedeflemektedir. Geniş kitlelere hitap etme açısından edebiyat alanı, kuramın yaygınlık kazanmasını etkileyen temel faktörlerden biri olmuştur. Kuram, sadece doğaya değil aynı zamanda orada yaşayan tüm canlılara verilen zararları da gözler önüne sererek değişen çevre algısına dikkat çekmiştir. İnsanlığın modern yaşam ile birlikte artan tüketim çılgınlığı, yaşadığı dünyayı hızla yok oluşa doğru sürüklemektedir. Bu durumun önüne geçmeyi ve insanlarda belli bir doğa bilinci oluşturmaya hedefleyen çevreci eleştiri kuramı, doğada ortaya çıkan birçok sorunu da ele almaktadır.

Ekoeleştiri kuramı kendi içerisinde zamanla çeşitli dallara ayrılmıştır. Bunlardan biri olan hayvan ekolojisi, insanların ben merkezli tutumunu eleştirerek onların yaşadığı dünyaya ve hayvanlara karşı olan davranışlarını ele almaktadır. Kendisini diğer varlıklardan üstün görerek onlar üzerinde tahakküm kurmaya çalışan insan, birçok canlı türünün yok olmasına neden olmuştur. Diğer alanlara göre canlandırma, okuma ve ses imkânları daha fazla olan edebiyat, çevreye ve hayvanlara verilen zararları ortaya çıkarma açısından oldukça etkilidir. Öyle ki edebiyat metinleri incelendiğinde hayvanların İslamiyet öncesinden günümüz eserlerine kadar hemen hemen her metinde işlendiğini görmekteyiz. Edebi eserlerdeki hayvan betimlemeleri inceleyerek çevre sorunlarını göstermeye odaklanan bu çalışma, aynı zamanda ekoeleştirin Türkiye edebiyatındaki görünümünü de ortaya çıkarma amacındadır.

Anahtar Sözcükler: Ekoeleştiri, Edebiyat, Hayvan, Çevre, Uyum, Modernizm

Abstract

Ecocriticism has recently become very influential in the field of literature. The theory, which aims to reveal the positive or negative effects of people against the environment, has found a wide place in the field of

literature. Ecocriticism theory, which is also in connection with many different areas, aims to raise awareness in individuals about environmental problems by examining the relationship between human and environment. In terms of appealing to large masses, the field of literature has been one of the main factors affecting the spread of the theory. The theory drew attention to the changing perception of the environment by revealing the damages caused not only to nature but also to all living things in nature. The consumption frenzy of humanity, which increases with modern life, is rapidly dragging the world in which it lives towards extinction. The theory of ecocriticism, which aims to prevent this damage and create a certain awareness of nature in people, also addresses many problems that arise in nature.

The theory of ecocriticism is divided into various branches over time. One of them is animal ecology which criticizes the self-centered attitude of people and deals with their behavior towards the world and animals they live in. Humankind who considers himself superior to other beings and tries to dominate them has caused the extinction of many living species. Literature, which has more animation, reading and sound opportunities than other fields, is very effective in terms of revealing the damages caused to the environment and animals. When we examine literary texts, we see that animals are depicted in almost every text from pre-Islamic to contemporary works. This study, which focuses on revealing environmental problems by examining animal depictions in literary works, also aims to reveal the appearance of ecocriticism in Turkish literature.

Keywords: Ecocriticism, Literature, Animal, Environment, Harmony, Modernism

Giriş

Doğayla birebir etkileşim halinde olan insan, geçmişten bugüne değin yaşamını sürdürebilmek adına doğaya ve kendisi dışındaki varlıklara muhtaç olmuştur. Bu durum, uzun yıllar insanlığın çevre ile uyumlu bir ilişki içerisinde olmasını sağlar. Birçok esere konu olan doğa, kutsal bir varlık olarak görülerek yüceltilir ve ilahi bir anlam yüklenir. Eski inanç biçimlerinde doğada bulunan bütün varlıklar canlıdır ve bu varlıkların bazıları Tanrı tarafından kutsanmıştır. Bu düşünce biçimine sahip olan birçok toplumda doğanın merkeze alındığını ve yaşamın ona göre şekillendiğini söyleyebiliriz. Doğaya atfedilen bu özellik, hayatın her alanına da yansır. Nitekim ilk çizilen mağara resimlerinde, yapılan çanak-çömleklerde ve çeşitli aksesuarlarda genellikle hayvan ve bitki motiflerinin kullanılması da bu durumun bir göstergesi niteliğindedir. Bilim, sanat ve edebiyatın doğa ile arasındaki ilişkiyi kuramsal boyutta inceleyen ekoeleştiri, çevreci bir bakış açısıyla bu eserleri yorumlayarak geçmiş ve günümüz arasındaki değişen doğa algısını göstermeye çalışır.

Oldukça geniş bir uygulama alanına sahip olan çevreci eleştiri, doğada var olan tüm canlıları ve onların yaşadığı sorunları ele alır. Ortaya çıkan bu sorunların temelinde modernleşmeyle birlikte artan kentleşme ve insanlığın doğaya karşı değişen algısı yatmaktadır. Doğadaki bu değişimler, herkes tarafından normal olarak karşılandığı için sömürü oranında hiçbir azalma olmadan devam eder. Ancak artan tüketim hızı zamanla tüm doğaya zarar vermeye başlar ve birçok yaşam alanının zarar görmesine neden olur. Ekolojik denge üzerindeki değişimler özellikle hayvanlar üzerinde

olumsuz etkilere yol açar. Hayvan ekoeleştirisi canlıların maruz kaldığı davranışları gözler önüne sererek insanların doğaya karşı olan yaklaşımını değiştirmeye çalışır. Hayvanların her geçen gün daha fazla saldırıya maruz kaldığı modern dünyada insanlar bencil bir yaşam sürerek canlıların yaşam kalitesinin düşmesine neden olur. Özellikle hayvanlar, yaşam alanlarına yapılan saldırılardan dolayı hayatlarını devam ettirmekte zorlanır. Habitatlarından koparılarak ötekileştirilen bu canlılar, farklı bir çevreye uyum sağlayamazlar.

İnsan, doğayı katlederek birçok canlı türünün yok olmasına sebep olur. Ormanlarda yaşayan pek çok hayvan, bu alanlar yok edildiği için kendilerine yeni barınaklar aramak zorunda kalır. Ancak insanlar, inşa ettiği yeni yapılarda hayvanlara yer vermek istemezler. Bu nedenle birçok canlı sokaklarda yaşamak zorunda bırakılır. Görüldüğü üzere doğaya verilen herhangi bir zarar oradaki tüm canlıları etkilemektedir. Ancak insanların çoğu ben merkezli bir düşünceye sahip olduğu için önceliği daima kendisine verir ve evrende yaşayan diğer canlılara karşı yaptığı olumsuz davranışları görmezden gelerek onları yok sayar.

Dünden Bugüne Ekoeleştirisi

Doğanın bir parçası olan insan, yaşamın başladığı ilk andan itibaren daima doğa ile etkileşim içerisinde olur. İlk dönemler doğa üzerinde hâkimiyet kuramadığı için onunla barışık bir yaşam süren insan, güç kazanmaya başladıkça çevresine ve çevresinde yaşayan canlılara karşı olan yaklaşımını da değiştirir. Onlar üzerinde tahakküm kurmaya çalışarak sömürmeye başlar. Bu sömürü modernleşmenin etkisiyle giderek artar. Çevreci eleştiri kuramı, insan ve doğa arasındaki değişen bu ilişkiyi ele alarak ortaya çıkan sorunları inceler. İlk kez William Rueckert tarafından kullanılan ekoeleştirisi terimi ekolojinin edebiyat alanında uygulanması olarak tanımlanır ve çeşitli metinlerde ele alınmaya başlar. Bu terim ilk defa 1990'lı yıllarda edebiyat alanı içerisinde kuramsal olarak kullanılsa da geçmiş dönem metinlerini incelediğimizde çevre konusunun edebiyat içerisinde her zaman işlendiğini görmekteyiz. Dolayısıyla çevreyi konu alan eserlerin kökenin eskiye dayandığını söyleyebiliriz. Ancak bu metinlerin sistemli bir şekilde incelenmesini ve belli bir düzen içinde çalışmalar içerisinde dâhil edilmesini ekoeleştirisi kuramı sağlamıştır.

Amerikan edebiyatında ortaya çıkan kuram, zamanla etki alanını genişleterek tüm dünyaya yayılır. Ekoeleştirinin hızla yaygınlaşmasında ve akademik bir disiplin olarak kendisine yer bulmasında Cheryll Glotfelty etkili olduğu söylenebiliriz. Çevre ve edebiyat ile ilgili birçok araştırmayı destekleyen ve onları çalışma yapmaya davet

eden Glotfelty, bugün var olan pek çok çevreci eleştiri çalışmalarının yapılmasına ön ayak olur. Onun sayesinde çeşitli alanlar da kuram, ilerleme göstererek farklı perspektiften sanat eserleri ortaya çıkarır.

Çevre ile insan arasındaki ilişkiyi inceleyen ekoeleştirin geniş çaplı tanımı Scott Slovic tarafından yapılmıştır. Ona göre ekoeleştiri: “Hem çevreci bir dille yazılmış edebi metinlerin çalışmasını hem de herhangi bir edebi eserin ekolojik içeriğinin ortaya çıkarılması amacıyla okunmasını amaçlar. Bu anlamda ilk bakışta çevreci bir içeriğe sahip olmadığı gözlemlenen edebi eserlerin dahi ekoeleştirel veya ‘yeşil okuması’ yapılabilir” (Ergin-Delcerocca, 2016: 299). Son dönemlerde yaygınlık kazanan ve çeşitli çalışmalar yapılan çevreci eleştiri kuramına kaynaklık edebilecek çok sayıda eserin olduğunun vurgusunu yapan Slovic, bu eserler üzerine henüz herhangi bir çalışma yapılmadığını belirterek hayvan çalışmalarındaki eksikliği gözler önüne sermeye çalışır. Slovic, geride kalan ya da unutulmuş bu eserleri gün yüzüne çıkararak akademideki boşluğun doldurulmasına destek olur. Ayrıca edebiyat ile çevrenin bir bütünlük arz ettiğine bu nedenle de birbirinden ayıramayacağına çalışmalarında dikkat çeker.

Başlangıçta kısıtlı bir alana sıkışıp kalan ekoeleştiri ile ilgili çok çalışma bulunmazken zamanla bu sayıda artışlar görülmeye başlar. 1990’ların başında Henry David Thoreau, John Muir, Edward Abbey ve Aldo Leopold gibi yazarlar öne çıkar (Age, 314). Zamanla bu yazarların arasına Scott Slovic, Serpil Opeermann, Greg Garrard, Wendell Berry, Jonethan Bate, Michael Bennet gibi pek çok isimde eklenir. Bu isimlerin eklenmesiyle de ekoeleştiri alanında yapılan çalışmalarda nitelik ve nicelik olarak artış görülmeye başlar.

İhmal edilen ve sömürülen doğanın yaşamın devamlılığı adına ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermeye çalışan ekoeleştiri kuramı, bunu yaparken birçok alanı da etkileyerek farklı yaklaşımların ortaya çıkmasını sağlar. Derinekoloji, ekofeminizm, toplumsal ekoloji, ekopsikoloji ve hayvan ekolojisi gibi yeni perspektiflerin gelişim göstermesiyle birlikte doğaya olan yaklaşımlarda da değişiklikler görülür. Yaşadığı çevreye karşı daha bilinçli bireylerin yetişmesini amaçlayan çevreci eleştiri kuramı, diğer alanlarla olan ilişkisi sayesinde hedef kitlesini daha da fazla arttırır. Ayrıca bu yaklaşımlar, metodolojik ve teorik olarak ekoeleştirin tanımının ve etki alanının daha fazla genişlemesine yardımcı olur.

Kendi arasında üç evreye ayrılan ekoeleştiri kuramı, ilk döneminde Amerikalı yazarların eserleri üzerinde daha yoğun bir biçimde görülür. Bu dönemde daha çok

karşımıza Scott Slovic, Lawrence Buell, Michael P. Branch ve Rochelle Johnson'ın eserleri çıkmaktadır. Farkındalık oluşturmaya çalışan Slovic, insanların doğaya karşı olan yaklaşımlarını mercek altına alarak çevre hakkında yapılan tanımlar üzerinde durur.

Lawrence Buell ekoeleştirisinin ilk dönemini, *The Future of Environmental Criticism (Çevre Eleştirisinin Geleceği)* adlı kitabında “birinci dalga” olarak nitelmiştir. Buell’e göre birinci dalga, Amerikan edebiyat çalışmalarında ekolojik bilinç yaratmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle birinci dalga çalışmalarının çoğu doğa yazınına odaklı çalışmalardır. Bu aşamada ekoeleştiri de çevre her zaman “Doğal çevre” olarak algılanmış ve ekoeleştirisinin biyotik toplumların sürdürülebilir olması için yapılan çalışmalara katkıda bulunması amaçlanmıştır (Oppermann, 2012: 20).

Doğal çevrenin korunması gerektiğini düşünen araştırmacılar, bunun ancak toplumlarda çevre bilincinin yeniden inşa edilmesiyle olacağını açıklar. İnsan neslinin de doğayla birlikte tehlike altında olduğunu göstermeye çalışan Buell, özellikle birinci dalga ekoeleştiri de dengeli bir ekosistemin oluşturulması gerektiğini aksi takdirde gezegende yaşayan tüm canlıların neslinin tükeneceğini vurgular. Ekolojik bütünün bir parçası olduğunu unutan tüm insanlara sistemin içerisindeki yerini tekrardan hatırlatmaya çalışan ekoeleştiri kuramı, doğa üzerinde insanın üstünlüğüne karşı gelir.

İkinci dalga olarak adlandırılan ekoeleştiri de Buell, çevre anlayışını daha fazla geliştirir ve toplumları ilgilendiren çeşitli konuları çevreci eleştiri kuramının içerisine dâhil eder. Ona göre toplum ve doğa ayrılmaz bir bütündür. Bu nedenle de toplumları ilgilendiren tüm konular aynı zamanda doğanın da meselesi olmaktadır. Buell’in bu yaklaşımı ekoeleştirisinin çerçevesinin genişlemesini sağlar. Doğaya yüklenen anlamları, bitki ve hayvan türleri ile olan bağı, düşünce kalıplarını, toplumla olan ilişkisini bizlere göstermeye çalışan Buell, bireylerde çevre bilincini geliştirmeyi hedefler.

Ekoeleştirisinin üçüncü evresi ise yakın dönemdeki doğa algısını ele almaktadır. Doğanın bir meta olarak görüldüğü bu dönemde insanlığın sömürücü davranışı eleştirilir. Artan kentleşme oranı ve bunun çevreye olan olumsuz etkisi özellikle hayvanlar üzerinden anlatılmaya çalışılır. Yapılan araştırmalardan hareketle doğanın aldığı darbelerden en fazla etkilenen canlı türlerinin; hayvanlar ve bitkiler olduğu söylenebilir. İnsanların çevreye karşı olan bu yıkıcı davranışlarına özellikle vurgu yapan üçüncü dalga ekoeleştiri, son dönemde oldukça fazla yaygınlık kazanır.

Dünya edebiyatında etki alanını genişleten ekoeleştiri, Türk edebiyatında Batı’ya göre gecikmiş bir kuram olarak karşımıza çıkar. 1990’lı yılların ikinci yarısından itibaren

“Çevreci Eleştiri” adıyla yaygınlık kazanarak akademi camiasında yer almaya başlar. Şükrü Elçin’in *Türk Edebiyatında Tabiat* (1993) adlı eseri, doğanın işlenişini çevreci bir yaklaşımla ele alan kitap düzeyindeki ilk çalışma olarak Türk edebiyatında kendisine yer bulur. Elçin, eserinin önsözünde bu çalışmanın hangi ihtiyaca binaen kaleme alındığını şu sözlerle aktarır: “*Türk Edebiyatında Tabiat* adını verdiğimiz bu antoloji, başta toprak olmak üzere yer altı ve yerüstü kaynakları ile atmosferin türlü sebeplerle kirlenmesi, ormanların yakılması, yoğun şehirleşme, kültür mirasının yok olması, canlıların ve hususıyla insan neslinin geleceği gibi bütün milletleri yakından ilgilendiren hayati meselelere eğitim-öğretim yolundan nasıl yardımcı olunacağı düşüncesinden doğdu” (Elçin, 1993: 7). Şükrü Elçin, doğanın edebiyat içerisindeki yerine ve önemine değinerek çevre kirliliğinin etkilerini gözler önüne sermektedir. Ayrıca doğada oluşan tahribatların edebiyat metinlerinde ikinci plana atılmasını da eleştiren yazar, çevreci eleştirinin bu alanda gelişim gösterememesinin en büyük nedeni olarak bu durumu gösterir.

Türk edebiyatında ekoeleştiri çalışmalarının gelişim göstermesinde Ufuk Özdağ, Gonca Gökalg Alpaslan ve Serpil Oppermann’ın etkileri oldukça fazladır. Ufuk Özdağ ve Gonca Gökalg Alpaslan’ın ortak çalışmaları olan “Türkiyat Araştırmalarında Yeni Bir Alan: Çevreci Eleştiri” (2010) adlı makaleleri ile Ufuk Özdağ’ın *Çevreci Eleştiriye Giriş* (2017) adlı kitabı da çevreci eleştirinin edebiyat alanında kendisine yer edinmesine büyük ölçüde katkı sağlar. Bunlara Serpil Oppermann’ın editörlüğünü üstlendiği *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat* (2012) adlı eseri de eklenebilir. Ayrıca Burcu Karahan’ın *Yeşillenen Edebiyat Eleştirisi* (2002) ve Sezgin Toska’nın *Ekokurgu* adlı çalışmaları da Türk edebiyatında ekoeleştiri kuramının gelişmesini sağlar.

Görüldüğü üzere ilk çıktığı dönemlerde dar bir alana sahip olan ekoeleştiri, çevrenin kirlenme oranına paralel olarak artış yaşar ve bugün birçok alanda etkili olan çalışmaların yapılmasına ön ayak olur. Amerikan edebiyatında ortaya çıkan çevreci eleştiri kuramı, zamanla dünya edebiyatı içerisinde de yer alır. Global bir alan haline gelen ekoeleştiri, tüm canlıları ilgilendiren meselelere çözüm aradığı için güncel bir konu olarak edebiyat alanında var olmayı başarabilir.

Hayvan Ekolojisi

Doğaya ve doğadaki canlılara bağımlı olan, onları koruyup kollayan insanların yaşadığı çevreye karşı olan bakış açısı zamanla değişir. Özellikle ben merkezci bir yaklaşımı benimsedikçe doğaya ve oradaki canlılara daha fazla zarar vermeye başlar. Metalaştırarak sömürme odaklı bir tutum sergilemesi de onun değişen yaklaşımının

bir kanıtı niteliğindedir. Kendi türü dışındakileri yok sayma ve yaşam alanlarını boş görme eğiliminde olan insan, doğadan ve oradaki hayvanlardan çıkar sağlama düşüncesinde olduğu için çevresinde yaşayan diğer canlı türlerine karşı da bencil olur.

Graham Huggan ve Helen Tiffin, *Postcolonial Ecocriticism Literature, Animals, Environment* [Sömürgecilik Dönemi Sonrası Ekoeleştiri, Edebiyat, Hayvanlar, Çevre] (2010) adlı kitapların giriş bölümünde bu tutumları “ekolojik emperyalizm” (Ecological Imperialism) çatısı altında “biyo sömürgeleştirme” ve “çevresel ırkçılık” olarak nilemiştir. Bir başka ekoeleştirmen Helena Feder de aynı duruma “insan kültüründe insan olmayanların baskı altına alınması” sözleriyle değinmektedir (Oppermann, 2012: 275).

Kendi türünden olmayan diğer canlıları ötekileştirerek onları sömürme eyleminde bulunan insan, çevreye verdiği yıkımın farkında olmadığı için tüketim merkezli davranış biçimini her geçen gün daha da fazla artırır. Ötekileştirdiği bu canlılar üzerinde tahakküm kurmaya çalışarak kendisinin ne kadar üstün bir varlık olduğunu kanıtlama girişimi içerisinde bulunur. İnsanların bu düşünceye kapılmasına ve her şeye hükmedebileceğine inanmasına neden olan ana etken, kuşkusuz modernizm ve artan sanayileşme olmuştur. Sanayileşmeyle birlikte doğaya verilen zarar oranında da artışlar yaşanır. Zamanla yaşadığı çevrenin bir parçası olduğunu unutan insan, doğadan uzaklaşarak onu bir meta olarak görmeye başlar. Doğa ve doğadaki canlıların maddeleştirilmesi gezegende yaşayan varlıkların çeşitli saldırılara maruz kalmasına yol açar. Bu duruma bağlı olarak son yıllarda hayvanlara yönelik olan fiziksel ve psikolojik şiddet olaylarında da artışlar yaşanmaya başlar. Canlılara karşı değişen düşünce biçimine dikkat çekmeye çalışan ekoeleştiri kuramı, hayvan ekolojisi adı altında onlara karşı yapılan olumsuz davranışları inceleyerek bu canlıların sesi olmaya çalışır. Çeşitli sanat dallarında hayvanlar ile ilgili çalışmalar yapılarak farkındalık oluşturulur.

Hayvan sorununun estetik açıdan incelenmesi genellikle John Berger’in 1977 tarihli “Why Look at Animals?” [Hayvanlara Niçin Bakarız?] adlı makalesiyle başlatılmaktadır. Berger’a göre hayvanlar, kendi deneyimlerimizi göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Hayvanların yalnızca insan bakışının pasif nesneleri olarak tasvir edilmeleri, onların marjinalleştirilmesini güçlendirmiştir. Berger, hayvanların kültürel anlamlarına ilişkin tarihi bir değişim yaşadığını ve insanlar tarafından maddeleştirildiğini göstermeye çalışmıştır (Tekin, 2018: 248).

İnsanlar, doğa karşısındaki hâkimiyet gücünü arttırdıkça kendisinden güçsüz gördüğü canlıları ezmeye başlar. Tahrip edilerek her geçen gün daha fazla sömürülen doğada yaşamlarını idame ettirmekte zorlanan hayvanlara, insanlar da çeşitli zorluklar çıkarır. Kendisi için yeni binalar, köprüler, tüneller ve geçitler inşa ederken çevrede yaşayan diğer canlıları umursamadan ormanları katleden insan, buradaki

birçok hayvana zarar verir. Hatta ormanlık alanlarda yapılan kazılar ya da tünel açma çalışmalarındaki patlayıcılar, çevrede yaşayan canlıların ölümüne dahi sebebiyet verir. Habitatlarının zarar görmesi nedeniyle dünya üzerindeki pek çok hayvan bulunduğu yerden başka bir bölgeye göç etmek zorunda bırakılır. Ancak gittikleri tüm alanlarda insanlar ile karşı karşıya kalmaları benzer durumları yaşamalarına neden olduğu için hayvanlar, modern yaşamda kendilerine sığınacak bir barınak bulamazlar. Bu durum da pek çok canlının yurtsuz ve savunmasız kalmasına yol açar. Erişim gücünü her geçen gün arttırarak canlılar üzerinde daha da fazla hâkimiyet kuran insanlar, bulunduğu her yerde yıkıma sebebiyet verirler. Çevresine karşı olan bu şiddet eğilimin de yaşanan değişimler, canlıların özne niteliğini yitirip nesne konumuna indirgenmesine sebep olur.

Hedef kitlesi geniş olan edebiyat alanı, hayvanlara yapılan şiddetlere geçmişten günümüze kadar birçok eserde yer verir. Özellikle günümüzde yazılan metinlerde dikkat çeken nokta hayvanların insanlara karşı duyduğu korku olur. Uzun yıllar birbiriyle barışık bir ilişki sürdüren ve ortaya çıkan birçok sorunun çözümünde yan yana bulunan insan ve hayvan arasındaki bu kopmaz bağ, zamanla zarar görür. Bu duruma dikkat çekmeye çalışan edebiyat, birçok eser içerisinde hayvanlara yapılan saldırılara yer vererek farkındalık oluşturmaya çalışır. Bu yazarlardan birisi olan Jack London, *Vahşetin Çağrısı* eserinde Buck adlı bir köpeğin üzerinden insanların hayvanlara karşı olan tavrını eleştirir. Kanada'nın Kuzeybatısında yaşayan insanlar, kızıkları çekmek için köpekleri kullanırlar. İnsanların, onlara ulaşım için yardım eden bu hayvanlara ağır şiddetler uygulanması romanda dikkat çeken önemli unsurlardandır.

“Tam dişleri havada adamın üstünde kapanmak üzereyken, vücudunu birdenbire engelleyen ve acı dolu bir darbeyeyle dişlerini birbirine çarpan bir şok yaşadı. Dönerek sırt üstü ve yanlamasına yere çakıldı. Hayatında daha önce hiç sopayla dövülmediğinden ne olduğunu anlayamamıştı” (London, 2018: 13). Romanın başkarakteri Buck, hem yaşadığı bölgeden zorla alınmış hem de şiddete maruz kalmıştır. Kendisine saldırması için köpeği kışkırtan adam, Buck'a karşı acımasızca sopayla vurmaktadır. Fiziki şiddetin yanı sıra köpeklere yemek verilmemesi de onlara uygulanan kötü muamelelerden biridir. Romanın konusunu zor şartlar altında yaşamlarını devam ettirmek zorunda kalan hayvanların yaşadıkları olumsuz davranışlar oluşturur.

London, bir başka eseri olan *Beyaz Diş*'de de aynı konuyu ele alır. İnsanların, hayvanların hayatlarına müdahale etmesini eleştiren yazar, köpekler üzerinden tüm

canlılara yapılan saldırıları bizlere göstermektedir. Hikâyede kampta aç kalan insanların köpekleri yemeği düşünmesi ve psikolojik durumlarındaki değişimin ilk olarak çevresindeki canlılara yansması hayvanların ikincil varlıklar olarak görüldüğünün ve insan türünün bencilliğinin bir kanıtı niteliğindedir. Romanda dikkat çeken bir başka nokta ise köpek dövüşlerinin yapılmasıdır. Hayvanların birbirine zarar vermesini izlemekten keyif alan insanlar, ayrıca bu olaydan para kazanmaya da çalışmaktadır. Köpeklerin birbirini yaralamasını hatta öldürmesini dahi umursamayarak sadece kendi zevklerini düşünmektedirler. İnsanlar her zaman önce kendisini düşünmüş doğadaki diğer canlıları ise metalaştırarak sömürmüşlerdir.

Anna Sewell de *Siyah İnci*'sinde hayvanlara yapılan şiddete tepki gösterir. Eserde Siyah İnci isimli bir at üzerinden insanların saldırgan tutumları eleştirilir. Hayvan bakıcılarının atlara karşı olan davranışlarını gözler önüne seren ve bu canlıların terbiye edilirken yaşadıkları zorlukları göstermeye çalışan Sewell, hayvanlara karşı olan faydacı yaklaşımı vurgulamaktadır. İnsanların saldırgan tavrının yanı sıra eserde şefkatli tutumunun da okuyucuya aktarıldığını söyleyebiliriz. Atlar en eski çağlardan beri hayatın her alanın da insanlar tarafından kullanılmıştır. Özellikle motorlu taşıtların olmadığı dönemlerde önemli bir yere sahip olan bu canlılar, çeşitli olumsuz davranışlar ile karşı karşıya bırakılmışlardır. Bunlardan bazılarına değinen Sewell, insanlar için bu kadar önem taşıyan bir canlının dahi şiddet gördüğünü bizlere göstererek hem hayvanlara karşı yapılan bencil tutuma hem de insanların acımasızca olan tavrına dikkat çekmektedir.

Bu eserlerin dışında dünya edebiyatında hayvanlara karşı yapılan davranışların işlendiği pek çok eser bulunmaktadır. Mikhail Bulgakov'un *Heart of a Dog* (Bir Köpeğin Kalbi), Eric Knight'ın *Lassie Come-Home* (Eve Dön Lassie), George Orwell'in *Animal Farm* (Hayvan Çiftliği) gibi birçok eser örnek verilebilir. Ancak bu çalışmada hepsinin verilmesi çalışmanın sınırlarını aştığı için içlerinden en çarpıcı olan örnekleri seçilmiş ve bunlar üzerinden hayvanlara yönelik yapılan şiddetler gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Dünya edebiyatının yanı sıra Türk edebiyatında da hayvanlar geniş bir yere sahiptir. Birçok eserin oluşmasına kaynaklık eden bu canlılara yönelik olan düşünce tarzının zamanla değişmesi edebiyat eserlerine de yansır. Özellikle hayvanlara yönelik şiddetin artmasıyla birlikte bu konuda yazılan metinlerin oranında da yükselme olduğunu söyleyebiliriz. Şeyhî'nin *Harnâme*'si de hayvanlara yönelik şiddetin işlendiği eserler içerisindedir. Eserde bir eşeğin tarlaya girip ekinleri yemesi üzerine

şiddetle dövülmesinin anlatılır. Öfkesini alamayan tarla sahibi eşeğin kulağını ve kuyruğunu keserek hayvana işkencede bulunmuştur. İnsanların hayvanlara karşı uygulamış olduğu şiddeti dile getiren Şeyhî, insanların diğer canlılara zarar vermesine dikkat çekmektedir.

Denizlere ve oradaki canlılara zarar veren insanların saldırgan tutumunun Yaşar Kemal'in Deniz Küstü romanında anlatıldığını görmekteyiz. Yazar, yunus balıklarının sırf yağını satmak amacıyla diri diri kaynatıldığını anlatarak insanların hayvanlara karşı olan vahşi tavrını gözler önüne sermeye çalışır. Sait Faik, Yaşar Kemal, Latife Tekin, Ethem Baran gibi pek çok Türk yazar, hayvanlara yapılan çeşitli saldırılara eserlerinde yer vererek bu duruma dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.¹

Türk edebiyatında akademik boyuttaki hayvan çalışmaları geç başlamış olsa da İslamiyet öncesi Türk edebiyatı eserlerinden günümüz eserlerine kadar her alanda hayvanların yer aldığını söyleyebiliriz. Özellikle şaman geleneğinde geniş bir yere sahip olan bu canlılar, insanlar tarafından kutsal olarak görülmüş ve korunmuştur. Ancak zamanla insanların doğaya karşı değişen algısı hayvanları da etkileyerek onların doğadaki öneminin değişmesine yol açar. Bu değişim birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da etkili olur. Günümüz eserleri incelendiğinde hayvanlara karşı yapılan olumsuz davranışların işlenmesi de bu duruma kanıt niteliğindedir. Çevreci eleştiri kuramına önemli çalışmalar kazandıran Gonca Gökalp Alpaslan'ın hayvanlara yönelik yapılan saldırılar hakkındaki araştırmaları, hayvan ekoeleştiri alanının genişlemesini sağlar. Gökalp Alpaslan, çevreci eleştirmenlerin metinlerde çevre merkezli değerlere ve etik sorumluluklara önem vermesi gerektiğinin altını çizer. Cengiz Aytmatov'un eserlerinde hayvan zihni konusunda yazdığı makaleler, Cengiz Aytmatov'un "Dişi Kurdun Rüyalari Romanında Doğal Denge ve Hayvan Zihni" (2013) ve Cengiz Aytmatov'un "Elveda Gülsarı, Dişi Kurdun Rüyalari, Ebedi Gelin: Dağlar Yıkıldığı Zaman Romanlarında 18 Hayvan Zihni" (2014), Türk edebiyatında hayvan çalışmalarına yaptığı değerli katkılardandır (Yıldırım, 2021: 18). Çevre zarar gördükçe içerisinde yaşayan canlılarda bu durumdan etkilenmektedir. Ekoeleştirmenler de bu duruma dikkat çekerek hayvanların maruz kaldığı saldırılara engel olmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca hayvan çalışmaları üzerinden toplum problemlerinin de eleştirel olarak irdelendiğini söyleyebiliriz. Özellikle toplumların doğaya ve canlılara karşı olan tavrının ekoeleştirel yaklaşımla insan

¹ Modern romanlarda hayvanlar ile karakterlerin ilişkisine değinen çalışmalardan biri de varoluşçu bakışla kaleme alınmıştır. Bkz. Olpak Koç, Canan (2020). *Yitik Masumiyet 'Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Varoluşsal Suçluluk'*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.

merkeziyetçiliğinden uzaklaştırılarak ele alınması güncel pek çok sorunun başarılı bir şekilde yakalanmasını sağlar.

Sonuç

Doğa ve insan uzun yıllar birbiriyle uyum içerisinde varlıklarını sürdürürler. Bu uyum, bireylerin yaşamlarını etkileyerek çevreye göre şekil almasına neden olur. Ancak zamanla insanlar, bütünü oluşturan bir parça olduklarını unutarak daima ilişki içerisinde bulundukları doğadan uzaklaşır ve onu ötekileştirir. Bir meta haline getirdiği çevreyi artık sadece ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullandığı bir yer olarak görmeye başlayan bireyler, tamamen pragmatik bir yaklaşım sergiler. Bakış açısında yaşanan bu değişim, ekosistem içerisinde yer alan pek çok canlı türünün insanlar tarafın yok sayılmasına yol açar. İnsanların kendi türünü diğer canlılardan üstün görmesi, doğayla arasında bir rekabet doğurur. Özellikle modern dünyada sanayinin etkisiyle birlikte rekabet gücünde gözle görülür değişimler yaşanır. Gücü elinde tutmaya çalışan insan, doğaya çeşitli müdahalelerde bulunmaya başlar. Bu müdahaleler sonucunda binlerce bitki ve hayvan türü yok olur binlercesi de yok olma tehlikesi altında kalır. Doğaya karşı olan bu umursamaz tavır, canlıların yanı sıra gezegenin de varlığını tehdit eder.

Her geçen gün insanlar tarafından daha da fazla zarar verilen doğaya dikkat çekmeyi amaçlayan ekoeleştirici, yaşanılabilir bir dünyanın varlığı için çalışmalar yapmaktadır. Özellikle nüfus oranına paralel olarak tüketimin de artışı ve bunun sonuçları ekoeleştirici kuramına olan ilginin de artmasını sağlar. Doğayla ilgili bütünüyle değişen algıyı yıkarak yerine çevreci bir bakış açısı getirmeyi amaçlayan bu kuram, edebiyat dünyasında son yıllarda büyük bir yankı uyandırır. Akademik anlamda yoğunlaşmaya başlayan çalışmalar, eserlere çevre odaklı bir yaklaşım ile bakılmasında oldukça etki gösterir. Dünyada yalnızca insanların değil diğer canlılarında yaşam sürdüğüne dikkat çeken çevreci eleştiri kuramı, hayvanların yaşadığı olayları çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Zamanla hayvanlara karşı olan düşünce biçimleri değişmiş olsa da bu canlılar, edebiyat metinleri içerisinde yer almaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Elçin, Şükrü (1993), *Türk Edebiyatında Tabiat*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ergin, M. ve Dolcerocca, N. (2016), “Edebiyata Ekoeleştirel Yaklaşımlar: Ekoşiir ve Elif Sofya”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 36, s. 297-314.
- Garrard, Greg (2016), *Ekoeleştiri Ekoloji ve Çevre Üzerine Kültürel Tartışmalar*, İstanbul: Kolektif Yay.
- Gergöy, Adem (2017), *Bilge Karasu’nun Hayvanları: Etik Ve Politik Karşılaşmalar*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Jack, London (2018), *Vahşetin Çağrısı*, İstanbul: Can Yay.
- Karakaya, Ayşe vd. (2020), “Hayvanlara Yönelik Şiddet Konusunda Bir Değerlendirme”, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, s. 183.
- Olgun, Hakan (2020), “Batı Felsefesinde Hayvanın Ahlâkî Statüsü: Francione’nin Abolisyonizmi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15, s. 3921.
- Olpak Koç, Canan (2020), *Yitik Masumiyet ‘Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı ve Varoluşsal Suçluluk’*, Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Oppermann, Serpil (2012), *Ekoeleştiri Çevre ve Edebiyat*. Ankara: Phoenix.
- Tekin, Nuray (2018), “Edebiyatta Hayvan Temsili: Yokluk Olarak Varoluş”, *Doğu Batı Dergisi*, 82, s. 248.
- Yıldırım, Rabia Sena (2021), *Sait Faik Abasıyanık’ın Hikâyelerinin Çevreci Eleştiri Işığında İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.